
HISTORIOGRÁFIA ÉS ESZMETÖRTÉNET

Életrajzok és megítélésük a történelemben

„Még a legjobban megírt életrajz is csupán rosszul megírt történelem” (*Geoffrey R. Elton*).¹ „Az életrajz maga is történelem és minden történelem életrajz is. A történelem nem létezhet életrajzok nélkül.” (*Robert I. Rotberg*).² Ez a két egymással ellentétes vélemény jól tükrözi az életrajzírás történet-tudományhoz fűződő kapcsolatának állandóan változó megítélését. Az életrajz történelemben betöltött szerepét és az életrajzi kutatások történet-tudományban elfoglalt helyét vizsgálja az a hat kutató, akiknek tanulmánya a *Journal of Interdisciplinary History* 2010-es első tematikus számában jelent meg. A kötet tanulmányai azt elemzik, hogyan egészíti ki egymást a történettudomány és életrajzírás, és melyek a két tudományág közös területei. A kötet több történeti korszakot tekint át és sokszínű példákon keresztül mutatja be az életrajzírás módszereit, nehézségeit. A szerzők többek között kitérnek a középkori életrajzírás jellemző problémáira, a politikai életrajzírás jövőjének kérdésére vagy az életrajzok fontosságára a nőkről írt történelemben. A kötetben összegyűjtött tanulmányok ugyan mind különböző korszakkal foglalkoznak, de egymás mellé helyezve a szerkesztők szerint azt a célt szolgálják, hogy a történetírás egyik műfajával, az életrajzírással kapcsolatban további vitákra ösztönözzenek.

A kötet címében a szerkesztők a történelem és életrajz kapcsolatát szoros összetartozásként jellemzik, mely egyúttal sejteti a szerzők életrajzírás fontosságáról képviselt álláspontját is. Rotberg véleménye szerint az életrajzírás nemcsak adatok felhalmozása, hanem összefüggések, ok-okozati viszonyok, motivációk keresése. Emellett kiemeli annak fontosságát is, hogy minden ember része a történelem hálójának, ezért az életrajzírás sem lehet a történettudománytól független tudományág. Azzal érvel, hogy minden tör-

1. Michael Prestwich, 'Medieval Biography' in „Biography and History: Inextricably Interwoven” (Special Issue), *Journal of Interdisciplinary History*, Volume 40, Issue 3, Winter 2010. 326.

2. Robert I. Rotberg, 'Biography and Historiography: Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations', in „Biography and History: Inextricably Interwoven” (Special Issue), *Journal of Interdisciplinary History*, Volume 40, Issue 3, Winter 2010. 305.

téneti esemény emberekhez kötődik, ők élik meg, ők irányítják, befolyásolják azokat, ezért nem létezhet történelem életrajzi kitekintések nélkül, sőt a történelem maga is életrajz. Rotberg mellett *Prestwich* is az életrajzírás népszerűsége mellett érvel, melyet szerinte többek között a 2007-ben elindított történelmi életrajzokkal foglalkozó saját folyóirat, a *Journal of Historical Biography*, valamint az angol egyetemeken meghirdetett életrajzírással és politikai életrajzokkal kapcsolatos kurzusok is igazolnak. *Lucy Riall* szintén bízik a politikai életrajzírás jövőjében, míg *Susan Ware* szerint az életrajzoknak kiemelkedően fontos szerepe van a nőkről írt történelemben.

Az életrajz történeti szerepe és értékei tehát évtizedek óta megosztja a kutatókat. *Prestwich* elemzéséből megismerhetjük Geoffrey R. Elton véleményét, aki 1967-ben úgy fogalmazott, hogy egy személy sem annyira jelentős, hogy írjanak róla, és egy ember élete túl rövid ahhoz, hogy egy történelmi korszak bemutatására alkalmas legyen. Az életrajzírás ellen érvelő kutatók szerint a történelem sokkal többről szól, mint emberek életének összességéről, melyet ráadásul az életrajzírók általában elbeszélő formában írnak meg, az elvárt kritikai megközelítés helyett. Ezzel a véleménnyel szembeállítva *Prestwich* bemutatja a *Hayden White* által képviselt új irányzat, a narratív történelem életrajzírásra gyakorolt hatását is. Húsz évvel Elton könyvének megjelenése után az elbeszélő történelem újra népszerű lett és tudományos alátámasztást nyert. Történészek, mint *Lawrence Stone* az életrajzírás reneszánszáról beszéltek, az elegáns, szellemes stílushoz való visszatérésről, amely a túl száraz analitikai és statisztikai történetírásra adott válasz volt. *Prestwich* konklúziója szerint az életrajzok képesek válaszokat adni bizonyos történeti kérdésekre, azonban problémát jelent, hogy főleg a társadalmi elitre korlátozódnak és nem alkalmasak hosszú távú folyamatok elemzésére.

*Prestwich*hez hasonlóan, *Lucy Riall* is megemlíti az életrajzírásban az 1970-es években bekövetkezett szemléletváltást, amely a személyes élet bemutatásának is teret engedett. Korábban az életrajzírók tartották magukat ahhoz a követelményhez, hogy csupán a tények közlésére szorítkozzanak. A marxista történetírás és a hosszú távú gazdasági, társadalmi folyamatokra koncentráló *Annales* iskola sem népszerűsítette a hagyományos életrajzírást, hiszen az egyén szerepe eltörpült a *long durée* gazdasági és kulturális folyamatai mellett. *Susan Ware* mellett *Riall* is hangsúlyozza a nőkről írt életrajzok szerepét a szemléletváltásban, hiszen ezeknek az életrajzoknak a szerzői innovatív megközelítéseket alkalmaztak az életrajzírásban, az egyén személyiségét, identitását kezdték megjeleníteni. *Riall* szerint ezek az új típusú életrajzok segíthetnek jobban megérteni az osztály-, vallási, faji és

nemi megkülönböztetés egyes dimenzióit, ahogy ezt például *Natalie Zemon Davis* munkái is bizonyítják.

Janet Browne is arra hívja fel a figyelmet, hogy szakmai körökben sokan még mindig nem tartják az életrajzírást olyan tudományos műfajnak, mint a monográfiák írását. Browne Sartre-t idézi, aki 1938-ban feltette a kérdést, hogy egyáltalán lehetséges-e életrajzot írni. Sartre szerint szembe kell nézni azzal a problémával, hogy egy ember életének rekonstruálásakor az életrajzírónak bizonyos mértékben a fantáziára kell hagyatkoznia, ami pedig megkérdőjelezi az egyén életének szerepét a történelem kritikai elemzésében. Mindezek mellett a tudósokról írt életrajzokban más problémák is felvetődnek, mint pld. annak kérdése, hogy kell-e részletezni a tudósok esetenként túl bonyolult vagy elvont gondolatait vagy pedig csak a nagy felfedezést és annak közvetlen körülményeit. Több életrajzíró, mint *Michael Holroyd* és *Richard Holmes* olyan magyarázó megközelítést alkalmazott Lavoisier, Franklin és Oppenheimerről szóló életrajzában mely segíti az olvasónak elképzelni, hogyan élték a tudósok személyes életüket.

Browne célja a Charles Darwinról szóló életrajzok áttekintése, mely során azt is bemutatja, hogy a különböző korokban, különböző emberek által írt életrajzok mennyire másként ábrázolják a tudóst a vele való személyes viszony és a történelmi kor eseményeinek hatására. A Darwin fia által írt életrajz a kor viktoriánus értékeit tükrözi vissza, így Darwint szerető apaként, alázatos, megbízható, erkölcsös tudósként ábrázolja. Később azonban, az első világháború után írt Darwin életrajzokban teljesen más kép bontakozik ki. A megjelenő új irányzatokra, például a pszichoanalízisre adott válaszként az életrajzírásban is fordulat következett be, az emberek belső énjét, motivációt, inspirációit kezdték kutatni. A hangsúly eltolódott a személyes élet irányába, azt vizsgálták, milyen ember volt a tudós, milyen volt viszonya a családjával vagy az egyházzal. A második világháború idején, az atombomba-kísérletek árnyékában a tudósokról alkotott kép már kevésbé volt pozitív, és előtérbe került a tudományos felelősség kérdése is. Mindezek a változások jól nyomon követhetők az elmúlt 100 évben Darwinról írt életrajzokban. Browne írása tehát azt is bizonyítja, hogy az életrajzírók is saját koruk hatása alatt állnak, így az ugyanarról a személyről írt életrajzok mind különböznek egymástól és legalább annyira szólnak szerzőjük történelmi koráról, mint magáról az életrajz alanyáról.

Az életrajzok kritikai megközelítésére buzdít *Lucy Riall* is, aki szerint a politikai életrajzok tekintetében is szükség van új perspektívákra. *Gari baldiról* írt életrajzában a szerző új kérdéseket tett fel, nem azt vizsgálta, hogyan vált egy vezető népszerűvé, hanem, hogy az emberek miért tartották

őt jó vezetőnek és ő maga mit tett azért, hogy az emberek támogassák. Riall szerint Garibaldi életrajzában azt kell bemutatni, hogyan szerzett magának hírnevet, hogyan nyilatkozott az újságíróknak, és ők mely tulajdonságait hangsúlyozták és melyekről hallgattak, hogy megnyerjék az emberek rajongását. Az új megközelítéshez a szerző szerint új típusú forrásokra is szükség van, mint Garibaldi emlékirataira és a rajongóitól kapott levelekre, melyek lehetővé teszik a nemzeti hős személyes kapcsolatainak tanulmányozását.

A kötet tanulmányai arra a kérdésre keresik a választ, mit jelent életrajzot írni és hogyan kapcsolódik össze a történetírók és életrajzírók munkája. A szerzők hangsúlyozzák az életrajzírás interdiszciplináris jellegét, mely abból adódik, hogy az alany életének minden mozzanatát meg kell érteni, megvizsgálni ki és mi hatott rá, mi inspirálta, ki tanította, mit olvasott, mi volt a hobbija stb. Az életrajzíró feladata összegyűjteni a tényeket, meghatározni ezek fontosságát, érveket, ellenérveket keresni. A szerzők szerint az elmúlt évtizedekben változott a hozzáállás az életrajzíráshoz, a megjelenő új irányzatok, mint például a narratív történelem, pszichoanalízis vagy a nőkről írt történelem az életrajzírás terén is kifejtették hatásukat. Ennek eredménye az életrajzok egyre inkább személyes jellege, mely ugyanakkor további problémákat vet fel, például a helyes arány kérdését az egyén személyes életének és történelmi szerepének elemzésében. Annak problémája is foglalkoztatja a szerzőket, hogy a nagyobb népszerűségnek örvendő, gyakran populáris életrajzírást hogyan lehet integrálni a történettudományba és szükséges-e integrálni. Prestwich szerint ugyanis még White is elismeri, hogy az elbeszélő történelem elvezethet a populáris, amatőr történetírás megjelenéséhez, melyet el kell különíteni a tudományos történetírástól. Bár a szerzők nem adnak egyértelmű válaszokat, a cikkek konklúziói szerint szükség van életrajzokra, mert azok színesítik a történelemtől alkotott képet, azonban általános elvárásként fogalmazódik meg a kritikai megközelítés alkalmazása az elbeszélő hangnem helyett. A szerzők új megközelítésekre, új típusú források bevonására és a jellemző hibák elkerülésére buzdítanak. Prestwich az elméleti megközelítések ismertetése után bemutatja, ő maga milyen módszereket használt I. Edward angol király életrajzában megírásánál és milyen nehézségekkel kellett szembenéznie. Véleménye szerint általánosságban elmondható, hogy az életrajzírók legnagyobb csapdája, hogy saját alanyuk fontosságát túlértékelik, túl nagy empátiát éreznek iránta, túl hosszan és aprólékosan akarják bemutatni életének minden mozzanatát. A szerzők szerint ezért nagyon fontos mind az alany, mind a források kiválasztásánál és értékelésénél a kritikai megközelítés.

A cikkekből kirajzolódnak a sokszor ellentétes álláspontok, vitatott kérdések az életrajzírással kapcsolatban. A kötetben átívelő egyik legfontosabb kérdés, hogy egy életrajz megírása során a hagyományos narratív megközelítést alkalmazzák-e a szerzők vagy új típusú kérdések felvetésével segítsék a történelmi kutatást. Mindkét módszernek vannak támogatói. Susan Ware szerint rengeteg új személy életrajza vár még megírásra, ami új perspektívákat nyithat és új ismereteket hozhat a történettudomány számára. Stanley Wolpert pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy minden életrajz egyetemes célja a jelen kor emberének tanítása, hogy a történelem során elkövetett hibák ne ismétlődjenek meg.

„Biography and History: Inextricably Interwoven” (Az életrajz és a történelem. Szétválaszthatatlan összefonódás) (Special Issue), Szerk.: Robert J. Rotberg és Theodore K. Rabb. *Journal of Interdisciplinary History*, Volume 40, Issue 3, Winter 2010. 305–435.

Kovács Melinda